

**"Həqqin yolunda şəhid olmağa, kö?ül, cəhd et
Ki, hər kim oldi bu yoldə şəhid, Həqqə yetər".**

(“Şühədanamə”)

**Şəhidlik mərtəbəsi. Şəhidlər.
Dinimizdə, müqəddəs kitabımızda
ən yüksək məqamlara, ali mərtəbələrə
layiq görülan şəhidlər barədə bu günədək yazılanlar,
oxuyub-öyrəndiklərimiz bizi, şəhadət
şərbəti içmiş bu böyük ruhlı insan-
ların qədir-qiyətini, dəyərini bil-
məyə, öz əqidəsi, müqəddəs ama-
lı uğrunda fədakarlıqlarını dərk et-
məyə səsləyir. Hər şeydən öncə,
“Qurani-Kərim’in “Bəqərə” və “Ali-
İmran” surələrindəki ayələri xatırla-
daq:**

**“Allah yolunda öldürülənlərə
(şəhid olanlara) heç də ölü deməyin. Ək-
sinə, onlar (Allah dərgahında) dir-
dirlər, lakin siz bunu dərk etməsini-
z” (“Bəqərə”, 154);**

**“Allah yolunda öldürülənləri
(şəhid olanları) heç də ölü zənn et-
mə! Əsl həqiqətdə onlar diridirlər.
Onlara Rəbbi yanında ruzi (cənnət
ruzisi) əta olunur” (“Ali-İmran” ,
169).**

Şəhidlik mövzusu İslam Şər-
qində ən müqəddəs mövzulardan
birdir. Klassik ədəbiyyatımızda bu
mübarək mövzuya həsr edilmiş bir-
birindən dəyərli ədəbi əsərlər, bə-
dii nəsr nümunələrimiz, tərcümə
abidələrimiz var. Bu əsərlərin bö-
yük bir qismi tədqiqatçı alimlər tər-
rəfindən müxtəlif elmi aspektlərdə (dini,
ədəbi, tarixi və b.) araşdırılmış,
hərtərəfli tədqiqata cəlb edilmişdir.
Bu qiymətli əsərlər içərisində bu
yaxınlarda ilk dəfə olaraq nəşr edilən
orta əsrlər tərcümə abidəmiz “Şühədanamə”
nin müstəsna yeri var. Görkəmli dilçi,
mətnşünas alim akademik Möhsün Nağı-
soylunun gərgin zəhmətinin uğurlu
nəticəsi olaraq işıq üzünü görən bu
gözlə kitabın alimin illər öncə nəşr
olunmuş “XVI əsr Azərbaycan tər-
cümə abidəsi “Şühədanamə” (paleqrafiya,
orfoqrafiya və tərcümə məsələləri)”
adlı monoqrafiyasından sonra bu əvəzsiz
abidəmişe verdiyi ikinci həyat kimi də
dəyərləndirmək olar.

Qeyd edək ki, Möhsün Nağı-
soylunun qələminə məxsus üç mo-
noqrafiya məhz bu müqəddəs mövzuda
– müsəlman Şərqiində geniş yayılmış
mövzulardan sayılan məqtəl (İmam Hüseynin (ə.)
Kərbəladə şəhid olması) mövzusunda
yazılmış üç qiymətli əsər – “Şühədanamə”,
“Hədiqətüs-süeda” və “Riyazül-qüds”
əsərlərinin tədqiqinə həsr olunub. Məqtəl
ədəbiyyatının qiymətli nümunələri olan
bu əsərlər daşdığı ulvi və mənəvi dəyərlərlə
yanaşı, həm ədəbiyyatşünaslıq, mənbəşünaslıq
baxımından, həm də linqviistik baxımından,
dil tariximizin öyrənilməsi, ana dilimizin
keçirdiyi tarixi inkişaf yolunun tədqiqi
nötqeyi-nəzərindən də olduqca əhəmiyyətli
qaynaqlardır.

**“Şühədanamə” (“Şəhidlər kitabı”)
Kəmaləddin Hüseyn bin Əli Vaiz Kaşifinin
İslam dünyasında şəhidlik rəmzi olan İmam
Hüseynin (ə) Kərbəla müsibətinə həsr etdiyi
və müəllifinə böyük şöhrət qazandırmış
“Rövzətüş-şühəda” (“Şəhidlər bağçası”) əsərinin
farsçadan ana dilimizə tərcüməsidir. Xatırla-
daq ki, dahi şairimiz Məhəmməd Füzulinin
“Hədiqətüs-süeda” (“Xoşbəxtlər bağı”) adlı
məşhur nəsr əsəri də Kaşifinin “Rövzətüş-
şühəda”sı əsasında sərbəst-yaradıcı tərcümə
şəklində qələmə alınmışdır.**

Məhəmməd bin Hüseyn Katib Nişatının Səfəvi hökmdarı Şah I Təhməsbəy buyurduğu və Şiraz hakimi Saru Şeyxin oğlu Qazi xanın göstərişi ilə qələmə aldığı “Şühədanamə” əsəri bir sıra üstün cəhətlərlə

ilə diqqətləyəliqdır. Əsərin dünyada elm aləminə bəlli olan yeganə əlyazması, istedadlı müərcimi Nişatının öz əli ilə köçürdüyü nüsxə AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır. Qeyd edək ki, “Şühədanamə” hələ sovet dövründə, ötən əsrin 60-cı illərindən qiymətli dil və əlyazma abidəsi kimi tədqiqatə cəlb edilmiş, haqqında Saməd Əlizadə, Möhsün Nağısoylu, Mədət Məmmədov kimi tədqiqatçı alimlər tərəfindən elmi araşdırmalar, monoqrafiyalar yazılmışdır. Amma dini məzmununa görə əsərin tam mətninin nəşrinə yalnız müstəqillik dövründə münbit şərait yaranmışdır. Uzun və gərgin zəhmətin uğurlu nəticəsi kimi, bu irihəcmli klassik bedii nəsr tərcüməsi, nəhayət,

yazma katibinin – Məhəmməd əl-Katib əş-Şirazinin də məhz Məhəmməd bin Hüseyn Katib Nişatı olduğu faktını aşkara çıxardığını vurğulayır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Nişatının daha bir tərcümə əsəri – “Şühədanamədən dörd il sonra – 949/ 1543-cü ildə tamamlandı. “Şeyx Səfi təzkirəsi” adlı irihəcmli nəsr tərcüməsi də Möhsün Nağısoylunun rəhbərliyi və bilavasitə iştirakı ilə ilk dəfə nəşrə hazırlanaraq 2006-cı ildə işıq üzünü görmüşdür.

“Dibaçə” (müqəddimə) və 10 babdan (fəsildən) ibarət “Şühədanamə”nin ilk babında Adəm peyğəmbərdən başlamış, Nuh, İbrahim, Yaqub, Yusif, Əyyub, Zəkəriyyə və Yəhya peyğəmbərin həyatından, başlanma gələnlərinə və müsbətərdən ayrı-ayrı epizodlar verilərək, bütün bunlar əsərin əsas məzmununu təşkil edən Kərbəla müsibəti ilə “böyük ustalıqla və üzvi bir şəkildə, məntiqli uyarılıqla” (M.Nağısoylu) əlaqələndirilir, sonrakı bab-

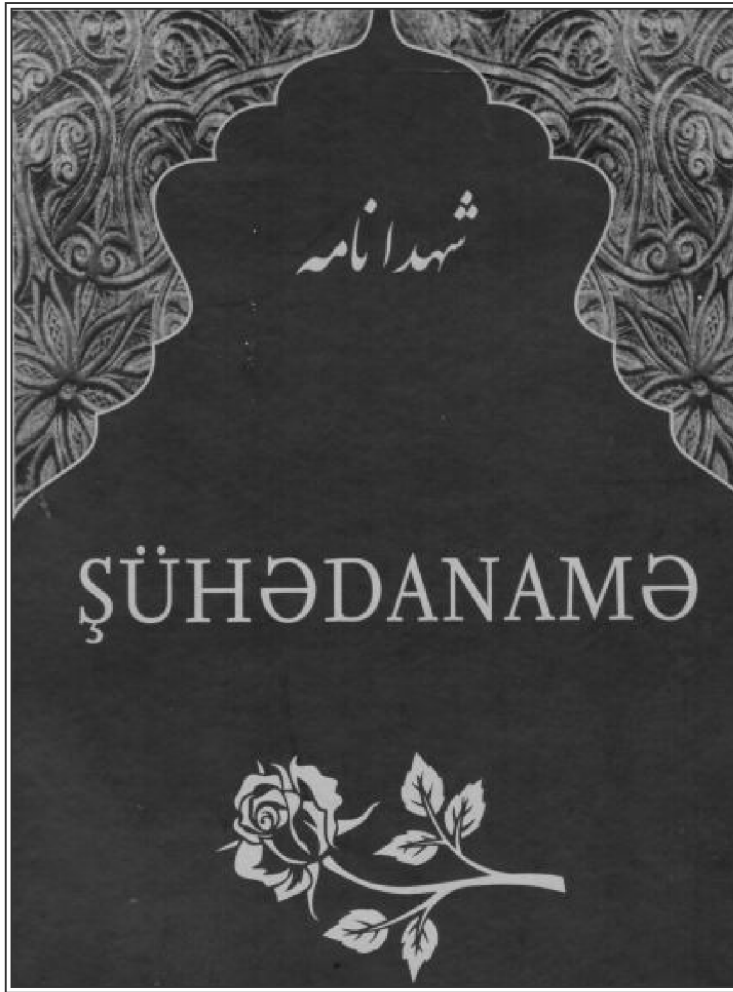
qazanan və bir növ doğmalaşan bir sıra ərəb və ya farsmənsəli sözlərin əvəzində onların türkçə qarşılıqlarını verərək, türkçənin lüğət tərkibinin zənginliyini diqqətdə çatdırmaq istəmişdir. Məsələn: Allah – Tanrı /Çələb, arzu – dilək, behişt – uçmağ, qatil – qanlı, qəbilə – oymağ, qəbir – sin, (g) məktub – bitik, mərdlik – ərlək, məşvərət – canğı, mübarək – kutlu, müharibə – savaş, nəhayət – sonuc, nəkər – tabın, payız – güz, piyada – yəyağ, rabiətçi – gəcərçi, sabah – da?la (g) və s.”

Hörmətli alim bir maraqlı məsələyə də toxunaraq bizə həmin məsələnin əsl səbəbini aydınlaşdırır. Belə ki, savadlı katib olan Nişatının “Şühədanamə”də türkmənşəli eyni sözləri müxtəlif qrafik variantlarda yazması, alimə görə, orta əsrlər Azərbaycan əlyazmalarına xas olan orfoqrafik sabitsizliklə yanaşı, həm də müərcimin həmin sözlərin müxtəlif türk dillərindəki, eləcə də Azərbaycan türkçəsinin

zeoloji vahidlər farsca məndəki fars sabit söz birləşmələrinin daşdığı mənalara tam uyğun gəlir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, bu qiymətli tərcümə abidəsinin üstün keyfiyyətləri barədə daha müfəssəl şəkildə Möhsün Nağısoylunun “XVI əsr Azərbaycan tərcümə abidəsi “Şühədanamə” (paleqrafiya, orfoqrafiya və tərcümə məsələləri)” adlı monoqrafiyasından öyrənmək olar. Bu yaxınlarda “Elm” nəşriyyatında işıq üzünü görən, nəfis tərtibatı ilə göz oxşayan “Şühədanamə” kitabı isə bu möhtəşəm əlyazma əsərinin ilk nəşridir. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunan, bu irihəcmli, 1017 səhifəlik (681 səhifəsi – ön söz, mətnin transfoneliterasiyası, izahlar, lüğət və ad göstəriciləri, qalan səhifələri isə mətnin faksimelidir) kitabda akademik M.Nağısoylunun mətnə tərtib etdiyi geniş izahların, ərəb və fars sözləri, eləcə də arxaiik səciyyəli türkmənşəli sözlər lü-

Şəhidlər kitabı - mənəviyyat və dil abidəmiz “Şühədanamə”



çağdaş oxuculara çatdırıldı. Əlyazmanın mətnini nəşrə hazırlayan, ön sözün müəllifi, izahlar və lüğətin tərtibçisi akademik Möhsün Nağısoylu, elmi redaktorları akademik Vasim Məmmədliyev və şərqşünas alim Hacı Mustaf Mailoğlu, redaktoru Könül Mirzəyevadır.

Kitaba yazdığı “ “Şühədanamə”: Orta əsrlər Azərbaycan tərcümə sənətinin və ədəbi dilinin dəyərli qaynağı” adlı geniş və mü-
kəmməl ön sözdə M. Nağısoylu hər şeydən öncə elmi-ədəbi ictimaiyyətə, geniş oxucu kütləsinə təqdim edilən bu əsərin bir çox cəhətdən (Azərbaycanda tarixi qrafika və orfoqrafiya məsələlərinin, eləcə də tarixi dialektologiyanın öyrənilməsi və b.) olduqca əhəmiyyətli mənbə olduğunu diqqətdə çatdırır. Görkəmli alim yazdığı ön sözdə, eyni zamanda, dövrünün həm istedadlı müərcimi, həm də mahir xəttatı olmuş Nişatı haqqında da yeni və dəyərli məlumatlar verir. Apardığı axtarışlar nəticəsində Dublindəki (İrlandiya) Çester-Bitti kitabxanasının fars əlyazmaları və miniatürləri kataloqunda adı qeyd olunan bir əl-

larda sonuncu peyğəmbərimizin – Həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbərin çəkdiyi çəfalardan, vəfatından, Həzrət Fatimə (ə), İmam Əli (ə) və İmam Həsən (ə) həyatında ki ağırlıqlardan bəhs edilir. Son dörd bab isə Kərbəla faciəsinə, şəhidlər şahı İmam Hüseynə (ə) həsr olunmuşdur. Bu bablardan birində – səkkizinci babda İmam Hüseynin (ə) tapşırığı ilə Kufəyə gətirilmiş əmisi oğlu Müslim bin Əqlin şəhadətindən bəhs olunur.

“Şühədanamə”nin müqəddiməsində – “Dibaçə” hissəsində bu əsəri “qamu türk oymağlarının müstəidləri və məvalilərinin (istedad sahibləri və dostlarının – Ş.A.H.) fayda görmələri” üçün hazırladığını qeyd edən Nişatının məhz buna görə sadə və canlı ümumxalq danışıq dilinə yaxın bir dildə tərcümə edərək qarşısına qoyulan vəzifənin öhdəsindən uğurla gəldiyini xüsusi vurğulayan M. Nağısoylu yazır: “Tərcüməçi hər vasitə ilə çalışmışdır ki, orijinaldakı hər bir söz və ya ifadəni onun ana dilindəki qarşılığı ilə versin. (g)Tərcüməçi həтта бүгүnkü Azərbaycan ədəbi dilində vətəndaşlıq hüququ

ayrı-ayrı şivələrindəki fərqli tələffüzünü diqqətdə çatdırmaq niyyətinə irəli gəlmişdir. Nişatının “Şühədanamə”nin “Dibaçə” hissəsində açıq-əşkar yazdığı kimi, bu tərcüməni “bütün türk oymağları”nın faydası üçün nəzərdə tutduğunu xatırladan və əsərin rəngarəng dil xüsusiyyətlərinə malik olmasını da buna sübut olaraq göstərən M.Nağısoylu abidənin dilində uyğur, çaqatay, osmanlı və başqa türk dillərinə xas olan leksik, qrammatik elementlərin müşahidə olduğunu qeyd edir, nümunə olaraq –tohraç, -çəç, -xamu, -kibi sözlərinin məndəki üç və ya daha artıq qrafik variantını təqdim edir.

Abidənin dilində işlənmiş bir sıra frazeoloji birləşmələrə, qoşa sözlərə (məs.: gen yeri düşmənlərə dar qılmaq, söz söyləmək, yem yemək, var-get və s.) eynilə və ya azacıq dəyişikliklə “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda da rast gəldiyini söyləyən alimə görə, ümumiyyətlə, orta əsr Azərbaycan yazılı abidələri içərisində dilin sadəliyi və türkmənşəli sözlərin çoxluğuna görə müstəsna yer tutan “Şühədanamə” bu baxımdan həmin epосу xatırladır.

Tərcümə zamanı ana dilinin zəngin lüğət tərkibindən, onun rəngarəng ifadə vasitələrindən, sinonimlərdən böyük ustalıqla istifadə edən Nişatının bu üstün xüsusiyyətləri onun dilimizdəki sözlərin mənə çalarlarını, incəliklərini dərinləşdirməsi ilə yanaşı, eyni zamanda yüksək tərcüməçilik məharətinin də sübutu olduğunu söyləyən M. Nağısoylunun fikrincə, bu məharət fars dilinə məxsus frazeoloji birləşmələrin tərcüməsində daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpır. Bədii tərcümə sənətinin nəzəri əsaslarının mövcud olmadığı bir dövrdə bədii tərcümənin ən çətin problemlərindən biri sayılan frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi kimi çətin bir işin öhdəsindən uğurla gəldiyini xüsusi qeyd edən alim yazır: “ Fars frazeoloji birləşmələrini Nişatı, bir qayda olaraq, hərfi şəkildə deyil, onların ana dilindəki qarşılıqları ilə vermişdir. Məsələn: zəhrə ab şöden – bağır yarılmaq (289b), kar əz dəst rəftən – iş işdən keçmək (180a), kine xastən – qanıma almağ (131a), sərəfraz kərden – ad çıxarmağ (260a), təəllöğ vərziden – gönül bağlamağ (218a), əz dər berani, əz divar dər ayım – qapudan sürəsen, bacadan girürüz (209b), rəftəni rəft-o budəni-bud – öteni ötdi, keçəni keçdi (140a) və s. Nişatının işlətdiyi bu fra-

ğətinin də yer alması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

“Şühədanamə”də işlənən “Qurani-Kərim” ayələrinin, eləcə də ərəbcə ifadə və cümlələrin transkripsiyası və tərcüməsi isə kitabın “Ön söz”ündə qeyd olunduğu kimi, kitabın elmi redaktorlarından biri, şərqşünas alim Hacı Mustafa Mailoğlundur.

Bir daha qeyd etmək istərdik ki, akademik Möhsün Nağısoylunun “Şühədanamə” kitabına yazdığı geniş və dolğun ön söz oxuculara təqdim edilən bu qiymətli abidənin əsl dəyərini bilməyimizə, onu hərtərəfli şəkildə dəyərləndirməmişə kömək edir. Görkəmli alimin öz sözləri ilə ifadə etsək, “ümumiyyətlə, dil xüsusiyyətlərinin zənginliyi və rəngarəngliyi ilə seçilən “Şühədanamə” orta əsrlər Azərbaycan yazılı ədəbi dilini müxtəlif yönəldən araşdırmaq baxımından zəngin və əvəzsiz dil abidəsi, dəyərli qaynaqdır”.

“Şühədanamə”nin – mənəviyyat və dil abidəmiz “Şəhidlər kitabı”nın nəşri, zənnimizcə, həm də vətənimizin azadlığı yolunda canlarından keçərək imansız düşmənin tapdağı altında inləyən torpaqlarımıza yenidən həyat verən qəhrəmanlarımızın – Qarabağ şəhidlərinin ruhuna da gözəl bir hədiyyədir. O şəhidlər ki, onların ali məqamı, uca mərtəbəsi barədə öziz Peyğəmbərimiz (s) belə buyurub:

“Şəhid cənnətdədir, Allah qatında xeyirli bir mərtəbədə iken heç bir qul bir daha dünyaya qayıtmaq istəməz. Ancaq şəhidlər bundan müstəsna. Çünki şəhidlər şəhid olmanın necə üstün mərtəbə olduğunu bildikləri üçün yenidən şəhid olmaq üçün can atırlar”.

Son olaraq, kitabının sonunda Nişatının, ona “Buni döndərəgör türkiyə”,- deyərək “Rövzətüş-şühəda”nın (“Şəhidlər bağçası”) tərcümə edilməsinə, bu mükəmməl əsərin – Şühədanamə”nin yazılmasına vasilə olan Şiraz hakimi Saru Şeyxin oğlu Qazi xana etdiyi duanı biz də öz növbəmizdə, şəhidlər bağçasının müşk qoxusunu bizlərə çatdıran insanlara – tərcüməçi Nişatının öünə və hörmətli alim akademik Möhsün Nağısoyluya ünvanlamağ istədik:

“Şəhidlər həqqi için, ya Rəb, a?a iki aləmdə vergil rusəfidı.”

**Şəlalə Ana Hümətli,
Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent**